

Розділ 4

Економіко-теоретичні аспекти розвитку фінансово-кредитної системи України

УДК 331.5

Бахчеванова Н. В.

УКРАЇНА НА СВІТОВОМУ РИНКУ ПРАЦІ

Анотація. Розкрито сутність трудової міграції, її причини та складові. Проаналізовано стан внутрішніх ринків праці розвинених країн і світового ринку праці. Зосереджено увагу на протиріччі між необхідністю та можливістю відтворення робочої сили в країнах світу і в Україні зокрема. Дано пропозиції щодо поліпшення державної міграційної політики та ситуації на внутрішньому ринку праці України.

Ключові слова: безробіття, імміграція, державна міграційна політика, протиріччя, рееміграція, робоча сила, ринок праці, фінансово-економічна криза, еміграція.

Вступ. Процеси інтеграції та глобалізації охопили всі країни світу. Україна, беручи активну участь у цих процесах, досягла сьогодні поваги з боку світового співтовариства як надійний і відповідальний партнер. Усі форми міжнародних економічних відносин знаходяться у взаємозв'язку та взаємовпливах. Це означає, що негаразди, кризи однієї сфери міжнародних відносин обов'язково впливають на інші. Саме це й відбувається зі світовим ринком праці, який уже відчув на собі вплив світової фінансово-економічної кризи. Зміни на світовому ринку праці тиснуть на внутрішній ринок праці України. Дослідженню цих впливів і їхніх наслідків присвячена стаття. Окремі аспекти розвитку міжнародної трудової міграції та особливості цього процесу для країн із перехідною економікою аналізувалися такими вітчизняними й зарубіжними вченими-економістами: В. Геєць, А. Кредісов, І. Кукуруза, Т. Ковальчук, Е. Лобанова, Ю. Макогон, С. Макуха, Ю. Малиновська, Ю. Пахомов, С. Пиріжкова, А. Подручняк, О. Позняк, О. Романюк, А. Румянцев, В. Савельєв, А. Старостін, Л. Чвертко, А. Чирва та ін.

Постановка завдання. Процеси міжнародної інтеграції та глобалізації, що активізувались на межі XX і XXI ст., суттєво вплинули на всі основні форми міжнародних економічних відносин, у тому числі й на процеси міжнародної трудової міграції. Враховуючи те, що робоча сила – це важливий фактор процесу соціально-економічного відтворення, вважаємо за необхідне продовжити дослідження міжнародної міграції робочої сили та ролі України на світовому ринку праці в умовах сучасної фінансово-економічної кризи.

Мета статті – дослідити й проаналізувати основні причини міжнародної міграції, особливості цього процесу в умовах сучасної світової фінансово-економічної кризи; виокремити проблеми державної міграційної політики в Україні.

Результати. Міжнародна міграція населення – це переміщення людей через кордони держав зі зміною постійного місця проживання або поверненням до нього. Міграція включає процеси еміграції, імміграції та рееміграції – повернення емігрантів на батьківщину. За останніми статистичними даними, у світі налічується понад 150 млн мігрантів [1, с. 250]. Міжнародна міграція існує в різних формах: трудова, сімейна, рекреаційна, туристична.

На початку ХХІ ст. міжнародна міграція стала однією зі складових частин процесу глобалізації. Вона охоплює практично всі континенти і країни, усі соціальні прошарки населення. Серед причин, що впливають на міграцію, можна виокремити економічні та неекономічні. До другої групи включають політико-правові, релігійні, етнічні (з'єднання сімей і переїзд на історичну батьківщину), екологічні, соціально-культурні, психологічні чинники.

До економічних чинників слід віднести:

- наявність країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку, що викликає переміщення робочої сили з бідних країн до країн із високим рівнем життя (табл. 1);
- стан національного ринку праці та тенденції його розвитку;
- структурну перебудову економіки, яка супроводжується скороченням певних виробництв і розвитком інших;
- темпи та масштаби впровадження досягнень НТП, що супроводжується зростанням потреби в робітниках високої кваліфікації;
- зростання масштабів міграції капіталу, функціонування ТНК і спільних підприємств.

Таблиця 1

«Найпрацелюбніші» країни світу [3, с. 3]

Країна	Населення, млн чол.	Економічно активне населення, млн чол.	Тривалість робочого часу, годин на рік	Кількість святкових днів на рік	Відпустка, днів на рік	ВВП на душу населення, дол.
Греція	10,72	4,94	2052	12	20	30 500
Італія	58,15	24,86	1800	12	20–32	31 000
Південна Корея	49,23	23,99	2357	11	10	24 600
Мексика	109,96	45,38	1883	14	8–16	12 500
Польща	38,5	17,01	1985	12	20–26	16 200
США	303,82	153,1	1797	8	10	46 000
Туреччина	71,89	25,27*	1918	7	14–26	9 400
Угорщина	9,93	4,19	1989	10	20	19 500
Україна	46,23	21,7	1688	10	24	2 829
Чехія	10,22	5,35	1997	12	20	24 400

*1,2 млн турок працюють за кордоном.

Аналіз чисельних наукових праць, присвячених міжнародній міграції робочої сили, дозволяє стверджувати, що економічні чинники переважають у процесах міжнародної міграції.

Аналіз статистики свідчить, що на початку XXI ст. найвищі темпи зростання індексу ВВП на душу населення мали Скандинавські країни, Канада, Велика Британія та США. Це дає підґрунтя зробити висновок, що саме ці країни й виступають центрами тяжіння емігрантів, які вирушають за кордон у пошуках більш гідного життя.

Узагалі можна з упевненістю сказати, що в умовах глобалізації зростає роль протиріччя між необхідністю відтворення робочої сили та можливостями це зробити у власній країні. В економічній науці давно доведено, що для нормального розвитку економік країн необхідний процес розширеного відтворення, передумовою якого виступає відтворення всіх чинників виробництва. Оскільки найголовніший чинник відтворення – це робоча сила, то дуже важливо здійснювати її якісне відтворення. Отже, потреба відтворення робочої сили – об'єктивний економічний процес. Він гладко проходить за умов наявності всіх необхідних складових відтворення робочої сили, насамперед, гідного рівня життя та економічного добробуту населення. Держави світу по-різному забезпечують реалізацію можливостей відтворення робочої сили. Робоча сила спочатку підсвідомо, а потім і свідомо шукає країни, де можливості відтворення робочої сили врівноважуються з її необхідністю. Саме це, на наш погляд, і виступає потужним двигуном процесів міграції населення на світовому ринку праці.

Оскільки показники розвитку економік країн, кількість працездатного населення знаходяться в постійному русі й розвитку, міжнародна трудова міграція сьогодні може розглядатися як об'єктивний, постійно існуючий процес. Це означає, що в умовах глобалізації країни мають здійснювати правове регулювання цих процесів шляхом укладання дво- або багатосторонніх угод і домовленостей.

Протягом XX ст. традиційним центром тяжіння для емігрантів були *США*. Наприкінці 90-х років XX ст. до країни в'їздило 650 тис. чоловік. Питома вага іноземців у населенні країни складає 10 % [1, с. 257]. Практика доводить, що імміграційна політика США орієнтується на залучення висококваліфікованих спеціалістів з інших країн світу. Для 60 % робочих місць у США необхідна вища або середня освіта [2, с. 41].

Другим традиційним центром залучення іноземців є *Канада*. В останні роки вона надає 200 тис. імміграційних віз [14]. При в'їзді в країну перевага надається таким чинникам, як возз'єднання сімей, гуманне ставлення до біженців, досягнення соціальних, економічних, демографічних проблем Канади. Такі принципи лежать в основі канадського законодавства з регулювання міграції. Це передбачає насамперед дозвіл на в'їзд висококваліфікованих спеціалістів і молоді, здатної покращити демографічну ситуацію в районах Півночі. Щороку парламент країни визначає кількість іммігрантів, проводить політику обмеження допуску деяких етнічних груп, здійснює контроль за рівномірним розселенням іноземців територією країни. Отже, можна з упевненістю сказати, що, формуючи принципи й закони міграційної політики, кожна держава керується насамперед власними національними інтересами.

В останнє десятиліття до традиційних центрів тяжіння іммігрантів приєдналася *Західна Європа*. Не зважаючи на значні обмеження щодо притоку іноземців, передбачені Шенгенською угодою 1985 р. і Маастрихтською угодою 1992 р., на територію регіону офіційним шляхом щорічно потрапляє майже 2 млн іноземців. Це суттєво перевищує аналогічний показник США [1, с. 41]. Головні імміграційні центри цього регіону: Німеччина, Франція, Велика Британія, Швейцарія, Бельгія,

Португалія, Швеція, Нідерланди. Відчутна частка іммігрантів-українців. Нашим співвітчизникам за кордоном важко і складно підтвердити свою дипломну кваліфікацію через неузгодженість українського та європейського законодавств щодо освіти, прав мігрантів, недостатнє знання іноземних мов тощо. За цих умов українцям часто доводиться найматися на малокваліфіковану роботу (робітниками будівництв, хімічних підприємств, покоївками, вихователями дітей, танцівницями в розважальному бізнесі або обслуговувати замовлення сексу). Визначальним чинником вибору сфери зайнятості за кордоном виступає заробітна плата. При цьому іммігранти переважно керуються правилом: гідна зарплата – це гідна праця, забуваючи про те, що «гідна праця забезпечується гідною зарплатою». Іноземні роботодавці зацікавлені в найманні саме наших співвітчизників, тому що вони працьовиті, вміють домовлятися, добрі виконавці, відповідальні робітники й не дуже вимогливі в побуті.

На початку ХХІ ст. значно зросла роль Росії, передусім Москви, у забезпеченні емігрантів з України та інших республік колишнього СРСР. Понад 60 % українських мігрантів працюють у цьому регіоні [4]. 2008 р. та наступні роки (за попередніми оцінками, 2009 і 2010) за прогнозом спільного огляду «Global Risks 2008», підготовленого світовим економічним форумом та крупними фінансовими інститутами США і Європи, будуть роками глибокої фінансово-економічної кризи. Ці прогнози, як уже бачимо, повністю справдилися. Економіки країн світового співтовариства знаходяться у важкому становищі. Ключовою проблемою 2008 р. стала фінансова криза на розвинених ринках, що призвело до обвалу котирувань на фондових біржах, здешевлення національної валюти та різкого скорочення обсягів виробництва. Наслідок цих процесів – погіршення ситуації на внутрішніх ринках праці й на світовому ринку зокрема (табл. 2).

Таблиця 2

Рівень безробіття в країнах за 10 місяців 2008 р. [15]

<i>Країна</i>	<i>Рівень безробіття, %</i>
Бельгія	1,2
Португалія	12
Росія	6,10
США (на 01.12. 2008)	7*
Україна	3,8

* – за оцінками уряду США рівень безробіття в країні найвищий за останні 34 роки.

Аналіз даних табл. 2 та поточна інформація свідчать, що в країнах, де працюють українські емігранти, підвищується рівень безробіття, а в найближчі часи темпи його значно зростуть. Прем'єр-міністр Росії під час Інтернет-конференції заявив, що у 2009 р. Росія буде працевлаштовувати на 50 % менше працівників-іммігрантів.

Погіршення економічної ситуації в країнах світового співтовариства свідчить про те, що у 2008 р. та в подальші часи на світовому ринку праці суттєво зміниться ситуація. Фінансово-економічна криза відчутно знижує попит на робочу силу. Першими це відчують на собі іноземні робітники, а отже, й країни-донори робочої сили світового ринку праці. Україну очікують важкі часи. З одного боку,

національна економіка вже відчула вплив світової фінансової кризи. Так, тільки за два місяці (вересень і жовтень) центр зайнятості України зафіксував більше 600 тис. безробітних, а щомісяця по Україні до центрів зайнятості звертаються від 5 до 7 тис. людей. До кінця 2008 р. загальна кількість тих, хто втратив роботу, може скласти 2, 3 млн чоловік. Аналогічна ситуація в країні спостерігалась у 2001 р. Вже сьогодні найбільше потерпають від безробіття промислові райони Сходу: Донецьк, Дніпропетровськ, Луганськ і Харків [4, с. 2]. З другого боку, якщо уявити, а це саме так і відбувається, що наші співвітчизники за кордоном через означені причини, втратять свою роботу (за приблизними підрахунками, близько 7 млн людей, які повернуться й уже повертаються в Україну), то вони приєднаються до існуючих безробітних на національному ринку праці, а це зробить ситуацію надважкою. За цих умов можливості їх працевлаштування будуть пов'язані або з малим підприємництвом, якщо у них вистачить коштів, або, якщо власних коштів буде недостатньо, державі необхідно буде подбати за реемігрантів шляхом надання безкоштовних кредитів (у гривнях) чи кредитів під невеличкий процент. Працевлаштування українців, які повертаються з-за кордону, може бути пов'язано і з проведенням чемпіонату з футболу Євро-2012. Це, безумовно, можливість працевлаштування і на будівництві об'єктів інфраструктури, і робота з обслуговування гостей чемпіонату, глядачів у готелях, ресторанно-розважальному, туристичному бізнесі тощо. Однак, щоб ці можливості перетворилися на реальність, необхідно залучити іноземні приватні інвестиції на фінансування робіт із підготовки та проведення чемпіонату. Для досягнення цієї мети вважаємо за необхідне провести широку рекламно-інформаційну кампанію, а найкращими аргументами на користь притоку інвестицій будуть відчутні результати організації робіт у Києві, Дніпропетровську, Львові, Одесі та Харкові.

Висновки. Дослідження проблем світового ринку праці показали, що формування, існування та розвиток цього ринку є проявами процесів глобалізації. Підґрунтям міграційних процесів на світовому рівні виступає протиріччя між необхідністю й можливістю відтворення робочої сили. Міграційним процесам теж притаманні протиріччя. Найвідчутніше протиріччя розвитку міграційних процесів в умовах глобалізації – суперечливі наслідки цього процесу для країн-донорів (постачальників робочої сили) і країн-реципієнтів.

У країнах, які залучають іноземну робочу силу, останні є фактором підвищення сукупного попиту і, відповідно, зростання виробництва товарів і послуг. Отже, іноземна робоча сила – фактор екстенсивного зростання економіки. Унаслідок нижчої заробітної плати робітників-іммігрантів зменшуються витрати на виробництво товарів і послуг. Вони стають дешевшими, зростає їхня конкурентоспроможність на внутрішніх і зовнішніх ринках. Однак, урахувавши ці обставини, розвинені країни світу все частіше намагаються не залучати іноземну робочу силу на підприємства власних країн, а отримувати ті ж самі переваги в конкурентоспроможності шляхом вивозу капіталу та організації виробництва за кордоном, у країнах із дешевою робочою силою. Саме цим можна пояснити зростання вивозу капіталу з країн Західної Європи до Китаю й країн південно-східної Азії. Це дає їм додаткові вигоди. Перш за все, вони завдяки ТНК тепер можуть отримувати вигоди й від незабруднення довкілля власної території, вивозячи «брудні» й «шкідливі» виробництва за межі власних країн. Стійка трудова міграція за кілька десятиліть привела до сегментації ринків праці в розвинених країнах і до виділення секторів, зайнятих переважно мігрантами. Це, у першу чергу, непрестижні

робочі місця, що не потребують високої кваліфікації, з важкими умовами праці й низькою оплатою, найбільш дискриміновані, неформальні чи тіньові сегменти зайнятості. Жінки-мігрантки зайняті в основному в індустрії дозвілля та розваг (танцівниці в ресторанах, сьприптізерки, учасниці шоу-програм, секс-послуги), громадських послугах (нижчий персонал готелів, барів, фітнес-центрів і т. п.), домашньому обслуговуванні (гувернантки, хатні робітниці, догляд за дітьми, старими й хворими). Мігранти-чоловіки використовуються на будівництві, на важких потогінних ділянках великого промислового виробництва, інших некваліфікованих і важких роботах. Країни-реципієнти мають значну економію на припливі іммігрантів (їх учать часто за кошти держав-донорів і підприємств). Ось чому дуже важливо сьогодні розробити закони, які могли б урегулювати відносини між країнами-донорами й країнами-реципієнтами, щоб компенсувати першим їхні витрати на підготовку робочої сили. Іноземна робоча сила розглядається як стабілізуючий економічний чинник для цих країн, її завжди можна швидко звільнити при «перегріві» економіки та знов залучити до роботи під час економічного зростання. Шляхом залучення молодих здорових мігрантів країни-реципієнти намагаються розв'язати свої демографічні проблеми.

Але ж приплив іммігрантів має й негативні моменти для приймаючої сторони. Зростають конкуренція між місцевою та іноземною робочою силою, пропозиція робочої сили на внутрішньому ринку праці. Якщо попит на робочу силу стабільний або знижується, то скорочується оплата праці місцевих робітників, посилюється тиск на соціальні інституції, зростає соціальна напруга.

Країни-донори (експортери робочої сили) теж мають ураховувати як позитивні, так і негативні наслідки цього процесу. Емігранти стають джерелом постачання на батьківщину вільноконвертованої валюти, яку переказують своїм сім'ям. Повертаючись додому, вони везуть із собою значні суми у ВКВ. Так, за 2007 р. в Україну надійшло переказів на 28 млн дол. [15].

Багато країн розв'язують свої економічні проблеми за рахунок експорту робочої сили. Адже практика підтверджує, що доходи від експорту робочої сили можуть бути не меншими, а навіть більшими, ніж від експорту товарів. Так, наприклад, Італія при вступі до ЄС однією з умов ставила свободу експорту своєї робочої сили. За рахунок цього свого часу Італія розв'язала проблему стабілізації економіки. У процесі того, як набирала міці її економіка, країна з експортера робочої сили перетворилася на її імпортера. У Пакистані надходження з-за кордону у вигляді переказів працюючих за кордоном у п'ять разів перевищують надходження від експорту товарів [1, с. 255]. У межах 20–30 % до товарного експорту одержують від експорту робочої сили такі країни, як Польща, Туреччина, Португалія. В Азербайджані трансферти від громадян, які працюють за кордоном, більше ніж удвічі перевищують іноземні інвестиції [5, с. 452]. Експорт робочої сили дає змогу поповнювати валютні резерви країни-експортера за рахунок податків на прибуток фірм-посередників, податків на перекази з-за кордону, особисте інвестування реемігрантів.

Аналіз викладеного матеріалу дозволяє конкретно для України визначити позитивні й негативні наслідки та зробити пропозиції щодо поліпшення ситуації на внутрішньому й зовнішньому ринках праці. Активна участь України в економічних процесах міжнародної глобалізації, у тому числі у світових міграційних процесах дає можливість імпортувати з розвинених країн найсучасніші методи організації праці, менеджменту, кваліфікаційні навички. З метою підвищення конкурентосп-

роможності українських товарів і послуг на внутрішньому та зовнішньому ринках слід зосередитись на запровадженні в процес виробництва нано-технологій. Цьому необхідно приділити першочергове значення.

Для поліпшення ситуації на внутрішньому ринку праці та участі України в процесах світового ринку праці можна зробити такі пропозиції:

- розв'язання протиріччя між необхідністю та можливістю відтворення робочої сили можливе завдяки створенню додаткових робочих місць у сфері обслуговування шляхом активного розвитку інфраструктури;

- увести в Україні регулювання еміграції, розробивши закон про еміграцію, який би став основою міграційної політики держави. Основними напрямками цього закону, як і державної міграційної політики, повинно стати досягнення національних інтересів України. Закон про еміграцію повинен декларувати цілі еміграції: сприяння економічному, соціальному та культурному розвитку України, возз'єднання сімей, виконання Україною міжнародних зобов'язань щодо процесів міграції, недискримінаційні умови залучення іммігрантів тощо;

- передбачити заходи зростання добробуту населення (підтримувати стабільність національної економіки та сприяти економічному зростанню, гідну оплату кваліфікованої праці, покращення умов життя й праці). За цих умов протиріччя між необхідністю та можливістю відтворення робочої сили буде менш відчутним. Однак, урахувавши ситуацію сучасності (світова фінансово-економічна криза) можна з упевненістю сказати, що ці пропозиції мають відношення до майбутнього соціально-економічного розвитку України;

- урегулювати ситуацію на внутрішньому ринку праці. Задля цього кредити МВФ, призначені на подолання економічної кризи, на наш погляд, слід надавати не на підтримку банків, а спрямовувати безпосередньо в економіку, у виробництво. Якщо ж ці кошти вже знаходяться в банках, доцільно було б поставити перед банками умову спрямувати ці кошти на підтримку виробничої діяльності, тобто безпосередньо в реальну економіку. Надати необхідну підтримку підприємствам, підвищити рівень зарплат, соціальних виплат. Це дозволить урегулювати ситуацію на ринку праці, посприє зростанню сукупного попиту, створить умови для дії кейнсіанської моделі подолання економічної кризи;

- зупинити зростання безробіття в Україні шляхом стабілізації виробництва. Для цього, посилаючись на економічну необхідність, створену світовою фінансово-економічною кризою, для підвищення попиту на продукцію національних виробників і зменшення рівня конкуренції з імпортною продукцією тимчасово в Україні може бути задіяна політика протекціонізму. Це підвищить конкурентоспроможність національної продукції, підвищить попит на неї з боку національного споживача, забезпечить виробництво необхідними коштами. Прецеденти таких заходів уже були в історії. Наприклад, Велика Британія для подолання економічної кризи в 1931–1932 рр. ужила саме таких дій. А ця країна – батьківщина політики фритрейдерства (вільної торгівлі).

Так що тепер тільки від рішучості уряду, від його дій залежить вихід з економічної кризи. Поліпшення ситуації на ринку праці, його регулювання – ось шлях, який заслуговує на увагу.

Література

1. Макуха С. М. Міжнародні господарські зв'язки країн з перехідною економікою в умовах глобалізації / С. М. Макуха. – Х. : Право, 2005. – 304 с.

2. Макуха С. М. Україна в міжнародних економічних відносинах в умовах глобалізації / С. М. Макуха. – Х. : Право, 2005. – 352 с.
3. Самые «трудолюбивые» страны мира // Голос Харькова. – 2007. – № 15. – С. 3.
4. World Investment Report, 2007 // Foreign Direct Investment and the challenges of Development U. N. N. G. Geneva, 2007.
5. Украина: 2,3 млн безработных за год // Время. – 2008. – № 221. – С. 2.
6. Федоренко В. Г. Міжнародні і правові аспекти інвестиційної діяльності в Україні / В. Г. Федоренко, О. Ф. Уткін та ін. – К. : Науковий світ, 2002. – 505 с.
7. Артеменко А. Праця вшанована, якщо вона гідна / А. Артеменко // Дзеркало тижня. – 2007. – № 12. – С. 35–36.
8. Геєць В. Економічні засади правового регулювання господарських відносин / В. Геєць, А. Грищенко // Економіка України. – 2008. – № 3.
9. Кризис углубляется // Время. – 2008. – № 226. – С. 1.
10. Кухарська Н. О. Міжнародна економічна діяльність України: навч. посіб. / Н. О. Кухарська, С. Харічков. – К. : Одиссей, 2006. – 456 с.
11. Ромащенко Г. Актуальні проблеми сучасної української трудової міграції / Г. Ромащенко // Економіка України. – 2007. – № 8.
12. Степанчук А. Волинські чехи. Від еміграції до рееміграції / А. Степанчук // Дзеркало тижня. – 2007. – № 6.
13. Чвертко Л. А. Сучасні тенденції міграційного руху населення східного придніпров'я / Л. А. Чвертко // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – № 4.
14. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.gov.ua>.
15. Електронний ресурс / Режим доступу: <http://www.inter.ua>.

Summary. It was thrown the light on the main point of international, its reasons and composition. It was analysed the this state of inner labour markets of developed countries and world's labour warket. It was focused attention at the contradictions between the recessy and the possibility of reprodauction of working power in wold's countries and in Ukraine in paticular. There were gsvin propositions as to the political state migration policy and to the situation of inner labour worket of Ukraine.

Keywords: unemployment, immigration, state migratory policy, contradiction, рееміграція, labour force, labour-market, фінансово-економічна crisis emigration.